

ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ТА УПРАВЛІНСЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

Актуальність зазначеної в назві статті проблематики пов'язана, насамперед, з тим, що зміна змісту освіти на сучасному етапі розвитку вітчизняної вищої школи приводить до зміни педагогічних технологій, надає їм особистісної спрямованості. Технологізація особистісно орієнтованого навчально-виховного процесу передбачає спеціальне конструювання дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, форм контролю за особистісним розвитком студента в ході навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, *проблема нашого наукового дослідження* полягає в наявності суперечності між необхідністю розробки технологій навчально-виховного процесу, а також управлінських технологій у сфері вищої освіти та слабкою представленістю в науковій літературі відповідних теоретико-практичних напрацювань, присвячених комплексній рефлексії взаємозв'язку між вищевказаними технологіями у сфері вищої освіти держави.

Основою дослідження є навчальні й наукові видання українських та зарубіжних авторів, зокрема: Н. Алексєєва, А. Алексюка, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанського, В. Безпалька, Н.Б. Борисова, К.Я. Вазіної, А. Вербицького, В. Горщиківа, В. Гузєєва, Л. Гурбовича, В. Давидова, І. Дмитрука, Б. Ельконіна, П. Ерднієва, Ю. Ємельянова, А. Жафярова, Л. Занкова, І. Ільєсова, Г. Кирилова, М. Кларіна, В. Козакова, Б. Косова, Т. Кудрявцева, І. Лернера, В. Максимова, А. Матюшкіна, М. Махмутова, М. Нікандрова, В. Оконя, О. Падалка, В. Пасвянскене, І. Прокопенка, В. Серикова, В. Сластьоніна, Н. Суртаєва, С. Шаповаленка, П. Юцевічене, І. Якиманської та ін.

Метою статті є дослідження проблеми взаємозв'язку технологій навчально-виховного процесу та управлінських технологій у сфері вищої освіти. З поставленої мети випливають такі завдання:

- визначити основні наукові підходи до дослідження технологій навчально-виховного процесу;
- визначити особливості управлінських технологій у сфері вищої освіти.

Управління освітою в нашому розумінні виступає ієрархізованою системою соціальних технологій, які застосовуються на трьох рівнях активності відповідних соціальних суб'єктів: рівні визначення макропріоритетів освітньої політики щодо ВНЗ; мезорівні створення соціально-нормативних умов для здійснення соціалізації засобами ВНЗ; рівні безпосереднього управління навчально-виховним процесом з боку безпосередніх суб'єктів соціалізації: викладачів, тьюторів, тренерів тощо (управління мікрорівня).

Між технологіями трьох зазначених рівнів існує відповідність, яка полягає в соціальних підсистемах політико-ідеологічного (аксіологічного) конструювання – ідеології та політиці, підсистемі формалізації ціннісно-регулятивних конструктів (ідеалів, цінностей) у вигляді соціальних норм всезагальної дії – правових норм (правовій підсистемі) та підсистемі соціалізації, яка забезпечує латентне підтримання культурних зразків засобами навчально-виховного процесу (підсистема освіти).

Стилі навчання визначаються домінуванням певної групи методів у загальній системі методів і прийомів навчання. Вони виступають як сукупність засобів викладача для здійснюваної ним педагогічної діяльності та спілкування. *Як стане зрозуміло надалі, стиль навчання взаємопов'язаний з технологіями навчально-виховного процесу, а останні, у свою чергу, з технологіями управління цим процесом з боку відповідних адміністративних підрозділів. Останні ж, у свою чергу, включені в систему ширшого рівня загальності, а саме: систему освіти.*

Для розуміння соціальних вимірів еволюції технологій управління в системі вищої освіти буде окреслено засадничі моделі відносин між безпосередніми суб'єктами навчально-виховного процесу та організаційно-адміністративними підрозділами, що складаються в трьох існуючих нині (безвідносно до країни чи регіону) системах освіти. Їх достатню для дослідних цілей класифікацію запропонував Н. Пезешкіан [3, с. 44]. Система освіти, за його класифікацією, може бути орієнтована на:

- А. інтереси того, кого навчають і виховують;
- Б. інтереси того, хто навчає й виховує;
- В. інтереси суспільства.

Н. Пезешкіан говорить далі про засадничі моделі відносин між безпосередніми суб'єктами навчально-виховного процесу відносин, що визначають застосовувані управлінські технології: у варіанті А – педоцентричні, у варіанті Б – едукоцентричні, у варіанті В – соціоцентричні [3, с. 46].

Кожна з названих парадигм характеризується відповідними зразковими патернами соціально-рольових відносин між викладачем, студентом та відповідними регулятивно-управлінськими підсистемами, суспільством у цілому.

Так, *педоцентрична парадигма* передбачає як системоутворювальне ядро соціально-психологічних відносин *сервілізм* – модель обслуговування потреб та інтересів об'єкта навчально-виховного процесу. Останній розглядається як автономна психоорганічна “монада”, щодо якої педагог забезпечує умови для спонтанної самоактуалізації через навчання й виховання.

У руслі новітніх уявлень про способи відносин можна віднести останні в межах системи освіти до типу, побудованого на основі комунікації.

Серед стилів найбільш використовуваними є такі, як:

- І. *Репродуктивний стиль навчання*

Його основна особливість полягає в передачі низки очевидних знань, тобто в простому викладенні навчального матеріалу з подальшою його перевіркою. Основним видом діяльності викладача є репродукція, яка не припускає ніяких альтернатив. У межах цієї моделі враховуються тільки регламентовані або догматизовані знання. Зміст репродуктивного навчання становить система вимог викладача щодо швидкого, точного та міцного засвоєння студентами знань, умінь і навичок. В умовах репродуктивного навчання в тих, хто навчається, працює переважно пам'ять і блокується активне сприйняття, уявлення, самостійне мислення [5, с. 30].

Репродуктивному стилю відповідають репродуктивно-відтворювальні технології, яким, у свою чергу, відповідають *адміністративно-командні технології управління навчально-виховним процесом*.

Така відповідність і зв'язок між ними забезпечуються:

- стереотипністю й догматичністю знань, що підлягають однотиповому (топіковому) відтворенню;
- жорсткими й однозначними вимогами до студентів і вираженим суб'єктивізмом викладача у використанні відповідних шкал оцінювання знань, умінь та навичок (п'ятибальна система);
- наявністю навчального плану як документа, який встановлює стандартизовані обсяги виконання навчального навантаження;
- наявністю зв'язку між відхиленнями студента від вимог навчальних програм і навчального плану та відповідних санкцій, що можуть застосовуватись як безпосередньо викладацьким складом, так і відповідними службовцями адміністративних підрозділів.

У цілому репродуктивні технології передбачають не стільки включення в навчально-виховний процес згідно з внутрішніми мотивами самого студента, скільки приховане адміністративне примушування його до навчання. *Адже зрозуміло, що й соціальна роль викладача в такому процесі є виключно авторитарно-монологічною, його науково-дослідні здібності мають вторинне значення, а отже, він виступає лише низовим контролером навчального процесу, який звітує перед вищими підрозділами з приводу кількісно-якісних показників виконання навчального плану (найчастіше превалюють, звісно, кількісні показники).*

Адміністрування на середньому та низовому рівні має підтримувати репродукцію належної кількості за певними “валовими показниками”, якісне оцінювання є менш пріоритетним. Зрозуміло, що це позначається на відповідних технологіях професійного відбору та атестації викладачів, які перестають бути науковцями, а частіше бувають лише методистами й інтелектуальними кураторами, покликаними забезпечити якісну репродукцію.

II. *Творчий стиль навчання*

Його стрижнем є стимулювання студентів до творчості в пізнавальній діяльності, ініціативи. Педагог відбирає зміст навчального матеріалу за критеріями проблемності й у процесі його викладення досягає діалогічних відносин зі студентами з метою забезпечення частково-

пошукового, пошукового, проблемного характеру їх пізнавальної діяльності [5, с. 32].

Тактика поведінки викладача полягає в умінні сформулювати навчально-пізнавальні проблеми так, щоб викликати зацікавленість студентів, спонукати їх до роздумів, аналізу, порівняння відомих фактів, подій, явищ; у стимулюванні до пошуку нових знань і нестандартних способів вирішення; у забезпеченні підтримки на шляху до самостійних висновків та узагальнень.

Творчий стиль навчання виявляється в процесі вирішення проблемних завдань та ситуацій, захисту творчих проектів і завдань, проведенні досліджень та експериментів, дискусій.

Творчому стилю відповідають *тьюторські технології навчально-виховного процесу*, яким, у свою чергу, відповідають *технології програмно-проектного управління навчально-виховним процесом*.

Така відповідність і зв'язок між ними забезпечуються:

– ситуативно-центрованим підбором викладачів для забезпечення локальних навчальних проектів на засадах конкурсу (у рамках рейтингового оцінювання студентами), здебільшого пов'язаних з відповідними блоками навчального курсу;

– вибіркоким засвоєнням знань відповідних курсів і гнучкими вимогами, пов'язаними не стільки з потребами навчального процесу, скільки з індивідуальними потребами й запитам студентів;

– мінімізованим втручанням відповідних адміністративних підрозділів у поточний навчальний процес. Оскільки роль викладача є спрямовувально-орієнтувальною, то оцінюванню з боку відповідних адміністративних підрозділів підлягає саме його ефективність і популярність не стільки як фахівця, скільки як неординарної особистості на суто ринкових засадах (адже викладач лише на основі свого ринкового професіоналізму, вміння завойовувати й утримувати аудиторію може отримати відповідний проект і реалізувати його, хоча його інтелектуальний рівень при цьому може бути досить низьким).

Ідеться, по суті, про своєрідну “рентабельність” викладацького складу і її оцінку з боку адміністраторів для звітування перед власником навчального закладу на основі рейтингової системи. Використання тьюторських технологій не гарантує викладацькому складу стаціонарної зайнятості і ставить їх в умови жорсткої соціально-професійної конкуренції, коли відповідні адміністративні підрозділи стають контролерами економічної рентабельності відповідних навчально-наукових напрямів, що реалізуються викладачами в рамках різноманітних програм-проектів.

III. Емоційно-ціннісний стиль навчання

Він забезпечує особистісне включення студентів у навчально-виховний процес на рівні емпатійного розуміння і сприйняття як навчального матеріалу, так і особистості самого викладача. Це можливо тільки завдяки особистісній неординарності викладача й харизматичних

властивостей його особистості, а також побудови відносин зі студентами на основі співробітництва, емоційно-довірливого спілкування та поваги до кожної особистості. Педагог стимулює студентів до рефлексії, розкриття свого ставлення до наукових і технічних досягнень людства, певних результатів діяльності людини, історичних подій та творів мистецтва, цінності знань і вмінь для професійної діяльності тощо.

Тактика поведінки викладача передбачає вміння оперувати певною ціннісно-смісловою інформацією, спрямованою на духовно-моральний розвиток студентів; уміння відбирати завдання й створювати ситуації, які вимагають морально-ціннісного ставлення та оцінювання.

Цей стиль спрямований на розвиток образного мислення та емоційно-моральної сфери, стимулювання до саморефлексії й самопізнання, до саморозкриття своїх творчих здібностей і ціннісного ставлення до світу.

Емоційно-ціннісному стилю відповідають *академічні технології навчально-виховного процесу*, а цим технологіям, у свою чергу, *управлінські технології, орієнтовані на суспільство*.

Така відповідність і зв'язок між ними забезпечуються:

– професійним відбором викладачів за критеріями поєднання високої академічної кваліфікації та популярності серед студентства;

– орієнтацією на індивідуальні плани з вимогою складання студентом обов'язкового нормативного мінімуму згідно з навчальним планом (така система переважає в Німеччині та країнах Балтії). Викладач орієнтується при цьому на сильних студентів і мало уваги приділяє всім іншим, мало часу витрачає на оцінювання навчальних досягнень студентів і не завжди аналізує виконану роботу, недостатньо адекватно планує навчально-виховний процес;

– контролем з боку відповідних адміністративних підрозділів за умовами навчання (переважно матеріально-технічного характеру) і забезпечення перекваліфікації та переатестації викладацького складу при слабкому втручанні в поточний навчально-виховний процес.

Отже, академічним технологіям відповідає переважно умово-створювальна діяльність адміністративних підрозділів середнього та вищого рівня, тобто оцінювання викладача, передусім, як науковця згідно з академічними критеріями науковцями одного з них рівня, а в самому навчально-виховному процесі – не стільки прив'язка до кількісних показників “валу” випуску належної кількості фахівців (як це нині характерно для вищих навчальних закладів в Україні), скільки орієнтованість на студентську еліту, тобто найкращих студентів.

Розробка й застосування будь-якої навчальної технології може вимагати або ж не вимагати творчої активності педагогів і студентів, їх залучення або ж незалучення до участі в розробці технологічного інструментарію: складання технологічних опорних схем, карт; організація технологічних форм навчання й виховання. Активність педагога в одноосібному створенні відповідних технологій або ж у залученні до цього процесу студентів виявляється також у тому, що він, добре знаючи

індивідуальні психологічні особливості студентів, вносить відповідні корективи в розгортання технологічного процесу, організує взаємні консультації, взаємоперевірку й самооцінювання.

Основою змін технології навчання є *особистісно-діяльнісний підхід*. Сучасні фахівці (Н. Алексєєв, Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, К. Вазіна, В. Давидов, М. Кларін, В. Сластьонін, І. Якиманська та ін.) вважають, що особистісно-діяльнісний підхід є стратегію організації педагогічного процесу у вищій школі. Особистісно-діяльнісний підхід спонукає до вдосконалення педагогічної освіти за рахунок інтенсивного впровадження в навчально-виховний процес нових навчальних технологій, які дають відповідь на постійне запитання: “Як навчати?”, змінюючи його формулювання: “Як забезпечити розвиток особистості тих, кого навчають?”, тобто, як звернутись не лише до пам’яті студента, а й до цілісної особистості; “Як збудити в нього інтерес до культури людства в усьому?”, “Як допомогти йому обрати власний спосіб пізнання культури, освіти?” [див. огляд джерел із зазначеної тематики в: 4, с. 22–40].

Щоб краще уявити впровадження нових технологій навчання в підготовку фахівців в університеті, а саме в процес вивчення спеціальної навчальної дисципліни, спрямованої на технологічну підготовку студентів, звернемось до характеристики поняття “навчальна технологія”.

Виходячи із загального визначення поняття, навчальна технологія – це реалізація на практиці цілісної системи навчання, що складається зі змісту, взаємодії викладача і студента, методики (форм, методів, засобів), діяльності викладача, діяльності студента, результату, форми контролю, корекції. Технологія навчання посідає проміжне місце між теорією та практикою. З одного боку, технологія навчання є проекцією теорії на діяльність педагога й студентів, виконуючи роль інструментарію, а з іншого – через технологію навчання відбувається усвідомлення досвіду практики крізь призму теорії.

Термін “технологія” набув поширення у 1940–1950-х рр., що пов’язано із застосуванням технічних засобів навчання; у 1950–1960-х рр. частіше використовується термін “педагогічна технологія”, а в 1970–1980-х рр. у науковій обіг увійшли терміни “технологія навчання” й “технологія навчального процесу”. На сучасному етапі терміни “педагогічна технологія” та “технологія освітнього процесу” часто ототожнюють, що можна пояснити розширенням технології освітнього процесу [1, с. 142].

До 1960-х рр. під навчальною технологією розуміли використання засобів навчання, а з 1970-х рр. здійснюється розширення цього поняття. У дослідженні С. Шаповаленка “технологія навчання” трактується як організація навчально-виховного процесу із широким використанням поряд з традиційними нових технічних та аудіовізуальних засобів навчання в тісному взаємозв’язку останніх з методами й формами навчання. В. Безпалько вважає, що навчальні технології – це проект певної педагогічної системи, що реалізується на практиці. І. Лернер констатує, що навчальна технологія передбачає формування цілей через результати

навчання, які виражаються в діях студентів. І. Дмитрук, О. Падалка визначають технологію навчання як наукову основу застосування різноманітних методів навчання. За визначенням М. Кларіна, педагогічна технологія – це спосіб системної організації спільної діяльності викладача та студентів на основі дидактичних засобів і способів навчання.

У деяких працях з педагогіки вищої школи “навчальну технологію” визначають як єдину функціональну систему педагогічної взаємодії викладача зі студентами в ході освітнього процесу у вищій школі, а також спосіб структурування цього процесу, у тому числі спосіб структурування навчального матеріалу, діяльності викладача та навчально-пізнавальної й наукової діяльності студентів [1, с. 144].

У своєму конкретному вираженні навчальна технологія є показником системи дій викладача та студентів, які необхідно здійснювати в ході оптимальної реалізації освітнього процесу. За цими ознаками часто навчальну технологію ототожнюють з педагогічною технікою. Проте педагогічна техніка – це не лише форма організації поведінки викладача. “Вона забезпечує готовність до конкретної взаємодії учасників освітнього процесу в різноманітних ситуаціях, оскільки можна знати, що і як робити, але не зможти це зробити через відсутність умінь організувати свої дії. При розгляді співвідношення педагогіки, методики навчання, навчальної технології й техніки можна виділити таку ієрархічну залежність: педагогіка – методика – навчальна технологія – педагогічна техніка” [2, с. 34].

Технології навчання є засобом організації освітнього процесу. До нинішнього часу було декілька моделей навчання, побудованих на основі конкретних технологій навчання:

– *інформаційна модель навчання*, побудована на припущенні, що зміст навчально-виховного впливу ізоморфно трансформується в систему знань та вмінь студента, у його особистісні якості;

– *формувальна модель навчання* передбачає, що за допомогою спеціального управління розумовою діяльністю можна гарантувати виникнення знань та вмінь із заздалегідь заданими якостями;

– *розвивальна модель навчання* спрямована, насамперед, на розвиток теоретичного мислення за рахунок спеціально організованого навчального матеріалу й не передбачає врахування емоцій і почуттів студентів;

– *активізаційна модель навчання* передбачає стимулювання пізнавальної діяльності за рахунок підвищення рівня проблемності розумових завдань;

– *незалежна модель навчання* орієнтована на спонтанність у самоактуалізації особистості, становлення якої розуміється як іманентне розкриття внутрішніх резервів, а навчання – як супроводження її природного розвитку;

– збагачувальна модель навчання спрямована на набуття соціокультурного, пізнавального, індивідуального досвіду, узгодження освітнього нормативу із цим досвідом.

У цих моделях гуманістична парадигма не набула повного втілення, оскільки зміст освіти та педагогічний вплив розглядають розрізнено. Характеристика цих моделей свідчить про те, що реальна жива людина немов би не існує в навчальному процесі. Узагалі однієї гуманістичної технології, яка б орієнтувалася на розвивальне навчання, бути не може, оскільки не можна повною мірою врахувати індивідуальність шкірного студента.

Висновки. Отже, навчальні технології не забезпечують однаково високого результату успішності та вихованості всіх студентів. Тому вони вимагають постійного вдосконалення, щоб досягти позитивних результатів у якомога ширшій аудиторії. Результат навчальної технології великою мірою визначається рівнем майстерності педагога, рівнем загального розвитку, психологічним настроєм кожної особистості студента, загальним психологічним кліматом у навчальній групі, матеріально-технічним оснащенням. Зміни освітньої парадигми та практичні зміни, що відбулися в системі вищої школи, сприяють введенню у ВНЗ, поряд зі структурно-функціональними й змістовними інноваціями, також і технологічних та управлінських інновацій.

Література

1. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен ; отв. ред. и сост. П.В. Алексеев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 364 с.
2. Коваль Л.Г. Соціальна педагогіка/соціальна робота : навч. посіб. / Л.Г. Коваль, І.Д. Зверева, С.Р. Хлебик. – К. : ІЗМН, 1997. – 392 с.
3. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия / Н. Пезешкиан. – М. : Институт позитивной психотерапии, 2006. – 464 с.
4. Российская социологическая энциклопедия / под общ. ред. Г.В. Осипова. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 1998. – 933 с.
5. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании / Н.И. Шевандрин. – М. : Академия, 1995. – Ч. 1. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. – 327 с.

Швець Д.Є. Технології навчально-виховного процесу та управлінські технології у сфері вищої освіти: проблема взаємозв'язку

Стаття присвячена дослідженню проблеми взаємозв'язку технологій навчально-виховного процесу й управлінських технологій у сфері вищої освіти. Проаналізовано основні наукові підходи до дослідження технологій навчально-виховного процесу та розглянуто особливості управлінських технологій у сфері вищої освіти.

Ключові слова: навчально-виховний процес, технологія, управління, вища освіта.

Швец Д.Е. Технологии учебно-воспитательного процесса и управленческие технологии в сфере высшего образования: проблемы взаимосвязи

Статья посвящена исследованию проблемы взаимосвязи технологий учебно-воспитательного процесса и управленческих технологий в сфере высшего образования. Проанализированы основные научные подходы к исследованию технологий учебно-воспитательного процесса и рассмотрены особенности управленческих технологий в сфере высшего образования.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, технология, управление, высшее образование.

Shvets D. Technologies of education process and management technologies in the field education: the problem of interconnection

The article is devoted to the investigation of the problem of relationship between educational process technologies and management technologies in higher education. The main basic scientific approaches to education process' technologies investigation are analysed and the management technologies' peculiarities in higher education are considered.

Key words: educational process, technology, management, higher education.